

MÚSICA I TEATRE, UNA COMBINACIÓ PERFECTA

Recursos i material musical per treballar a l'aula.

(segon cicle d'ESO i nou Batxillerat d'Arts Escèniques, Música i Dansa)

Andreu Dexeus i Domingo

Curs 2007-2008

IES Narcís Oller(Valls)

Música

Índex

1.- INTRODUCCIÓ

1.1- ANTECEDENTS DEL TEMA p.3

1.2- EXPLICACIÓ DEL TEMA p.5

1.3- OBJECTIUS I RESULTATS PROPOSATS p.6

2.- TREBALL DUT A TERME

2.1- DISSENY DEL PLA DE TREBALL p.9

2.2- METODOLOGIA EMPRADA p.12

2.3- DESCRIPCIÓ DEL RECURSOS UTILITZATS p.14

3.- RESULTATS OBTINGUTS

3.1- PRESENTACIÓ DELS MATERIALS ELABORATS. p.15

3.2- GUIA DIDÀCTICA PER AL PROFESSORAT: p.20
desenvolupament de les activitats, materials i recursos.

4.- CONCLUSIONS: aplicacions i valoracions p.30
del treball realitzat.

5.- BIBLIOGRAFIA COMENTADA p.31

1.-INTRODUCCIÓ

1.1- ANTECEDENTS DEL TEMA

Des del curs 2004-2005, l'IES Narcís Oller de Valls va posar en marxa un projecte transversal d'estudis teatrals i musicals al segon cicle de l'ESO. Aquest projecte transversal i interdisciplinari, el qual s'ha continuat desenvolupant el curs 2005-06 i 2006-07, amb una implicació major, tant d'alumnat com de professorat. Aquest curs, per segon any consecutiu ja comptem amb un programa pilot de teatre musical al batxillerat, a més de l'itinerari de teatre musical a segon cicle de l'ESO abans esmentat. També he impartit conjuntament amb el professor de teatre Jaume Grant dos tallers de teatre musical¹ adreçats a professorat d'educació primària i secundària dins el marc de la primera i segona Escola d'Estiu de Tarragona celebrades a Salou el juliol dels anys 2006 i 2007. També conjuntament amb el mateix professor he participat en l'elaboració del nou currículum de Batxillerat, concretament en la matèria d'Arts escèniques del nou batxillerat de l'especialitat d'Arts (Arts escèniques, música i dansa). Per altra banda, des de fa deu anys imparteixo classes de música i teatre a l'IES Narcís Oller, i gràcies a la col·laboració del Jaume Grant he produït una sèrie de musicals amb alumnes de segon cicle d'ESO amb molt bona acollida per part del públic.

He d'anomenar en aquest apartat l'existència de dos llicències d'estudis que tenen relació amb el treball que ara us presento, es tracta de: En primer lloc la llicència *Teatre musical: un projecte interdisciplinari i transversal a la secundària* de Josep Sala Colom. El treball de Sala i Colom no inclou la part musical (adaptacions musicals en partitures per a formacions instrumentals dins dels nostres instituts), així com exercicis pràctics de dinàmiques de grups pel treball de la veu, el cos i la interpretació, etc. Jo proposo un recull de tot el material que ja he experimentat.

Un altre treball de llicència d'estudis del curs passat va ser el de les professores de música Cristina Duran i Rosa Sanahuja, que varen fer un recull de partitures adaptades per a veu i instruments, en el seu

¹ Educació artística i més a partir de les arts escèniques i Música i teatre, una combinació perfecta.

treball anomenat respectivament *Que cantem avui*, i *Que toquem avui*. Pel que fa a aquests treballs, la meua aportació aniria en la mateixa línia, però adaptada al treball musical de les Arts Escèniques, en relació al projecte de transversalitat que desenvolupem al nostre institut, i que amb la nova modalitat de batxillerat artístic (arts escèniques, música i dansa), es fa necessària per a aquells centres que la vulguin impartir.

La immediata implantació del nou batxillerat d'Arts escèniques música i dansa m'ha servit d'estímul per afegir algunes propostes concretes adreçades a aquest perfil d'alumnat que cursarà aquesta modalitat de batxillerat... Des de la meua experiència en el teatre musical, per les seves característiques, he observat que ofereix moltes possibilitats per a la participació, cohesió i inclusió dels alumnes de secundària.

A fi i efecte d'afavorir aquests objectius, el treball consistirà en l'elaboració de tot un seguit de materials didàctics específics que puguin ésser utilitzats com a **eines pràctiques a l'aula**. Tanmateix, vull desenvolupar un material didàctic específic per ésser aplicat tant en l'ESO, com ja s'està fent des de fa molts anys al nostre institut, com en la futura modalitat de Batxillerat d'A.E (Arts Escèniques).

Aquesta llicència es complementa amb la llicència del Sr. Jaume Grant², que es presenta amb un títol semblant, si bé els continguts d'ambdues llicències son diferents. El meu treball tractarà la part musical: cançons, partitures i arranjaments musicals, mentre que el treball del professor Grant es centrarà en la part part de teatre de text i de cos, de drama i d'interpretació. Si bé es complementen, ja que sorgeixen d'un treball previ en equip, les dues llicències son independents, perquè els materials que proposen normalment es treballen per separat, de manera que resulten una bona eina pedagògica en si mateixos.

2

Música i teatre. Una combinació perfecta.

1.2- EXPLICACIÓ DEL TEMA

El treball l'he dividit en tres apartats o blocs: En el primer apartat hi trobareu les partitures de cinc obres de teatre musical de diferents gèneres (musical americà, comèdia clàssica amb música i sarsuela).

En alguns es tracta d'arranjaments i adaptacions de la partitura original, i en d'altres són composicions originals i fins el moment inèdites escrites per mi mateix. En qualsevol cas totes les partitures són arranjaments propis, originals i inèdits. Totes aquestes obres s'han dut a l'escenari i estan adaptades per a ser representades i interpretades per alumnes de segon cicle d'ESO i Batxillerat. El grau de dificultat musical depèn de cadascuna de les obres.

En el segon apartat hi trobareu tot el material musical en format mp3. La idea és la de facilitar la posta en escena d'aquests musicals, en aquells cassos on no es pugui comptar amb una formació instrumental que interpreti en directe les partitures del primer bloc. El professor de teatre pot optar per fer cantar els actors o una formació coral, a sobre del fons instrumental grabat.

Finalment, en el tercer apartat hi trobareu un seguit d'exercicis de tècniques teatrals (exercicis de veu i tècniques de respiració...) especialment seleccionats per a poder ser implementats en tallers de teatre musical extraescolars o a les classes de teatre de la franja variable o optativa d'ESO i Batxillerat indistintament. Així mateix també poden ser utilitzats a la matèria de modalitat Arts escèniques del nou batxillerat d'Arts escèniques, música i dansa.

Tota aquesta documentació està disponible en format pdf o mp3 en la pàgina web: <http://www.xtec.cat/~adexeus> que hem elaborat conjuntament amb el professor Jaume Grant, on, a part dels materials que presento en els tres blocs, hi haurà també imatges, els vídeos d'algunes de les coreografies de les cinc obres musicals, els llibrets i textos teatrals amb les lletres de les cançons corresponents als esmentats musicals, i un apartat amb exercicis de tècniques actorals i comentaris de text.

1.3- OBJECTIUS I RESULTATS PROPOSATS

Els materials que presento van adreçats a tots el professorat que vulgui iniciar l'aventura d'incorporar el teatre musical a les seves aules o bé com una activitat extraescolar. Aquests recursos han de servir no sols per treballar alguns aspectes del teatre musical amb els alumnes de secundària, sinó que es conceben com un instrument fonamental en una formació integral de l'alumnat, ja que no sols s'ocupa de la pràctica de les diferents manifestacions de la teatralitat, sinó que a més permet que l'alumne/a desenvolupi competències comunicatives, socials, expressives, creatives o bé relacionades amb la resolució de problemes i l'autonomia personal, s'estimula així la seva interacció amb el medi i es garanteix, per tant, l'èxit d'alguns objectius formatius assignats a aquesta etapa. L'alumne o alumna que decideix aprofitar aquests recursos que ofereix el teatre musical i el fet teatral en general aprèn a expressar, comunicar i rebre pensaments, emocions, sentiments i idees, pròpies i alienes, per mitjà de l'ús de les més variades tècniques i habilitats inherents a les arts escèniques: treball dramàtic, musical i d'expressió corporal.

Els objectius generals d'aquests materials didàctics s'articulen entorn de tres eixos d'actuació: d'una banda, potenciar la formació integral de l'individu a través d'una formació artística vivencial i eminentment pràctica, per una altra, incidir en aspectes com la creativitat a través d'un muntatge relacionat amb les variades possibilitats que ofereix el teatre musical; i en tercer lloc contribuir al seu desenvolupament personal, ampliant l'horitzó de la seva experiència individual i afavorint actituds d'empatia en relació a les dinàmiques de grup, que en aquesta matèria són molt importants, ja que es tracta d'un treball en equip. Per altra banda, també hauria de contribuir a despertar la seva sensibilitat i el seu interès envers les manifestacions artístiques.

D'acord amb les noves directrius del Departament d'Educació, aquests materials poden contribuir a l'assoliment de les següents competències:

Competència cultural i artística, perquè contribueix a posar en pràctica la creativitat, desenvolupa la sensibilitat emocional i, ajuda a comprendre i valorar els diferents tipus de manifestacions artístiques.

Competència social i ciutadana, perquè contribueix a enfortir les capacitats afectives en tots els àmbits de la personalitat i amb la relació amb els altres, a rebutjar la violència, els prejudicis de qualsevol tipus, els comportaments sexistes, i a resoldre els conflictes pacíficament. Per la pròpia naturalesa d'aquestes disciplines, on el treball és molt actiu i vivencial, en el camp de les emocions i sentiments, s'estableixen lligams o vincles entre els participants que afavoreixen la solució dels conflictes de manera dialogada.

Competència d'aprendre a aprendre, perquè ajuda el propi coneixement, és a dir, les pròpies capacitats i limitacions. Tanmateix, contribueix a la motivació que condueixi a augmentar la responsabilitat i la participació en el procés educatiu.

Competència en la comunicació lingüística, perquè contribueix a comprendre i expressar amb correcció oralment textos orals i escrits, missatges complexos en llengua catalana, en llengua castellana i en el seu cas, llengües estrangeres, i consolidar hàbits de lectura i comunicació empàtica. Una bona manera de treballar aquesta competència és a través del teatre i la música, on es posa en pràctica la lectura i comprensió de textos literaris, lletres de cançons, expressió oral, dicció, expressió vocal i corporal.

Competència d'autonomia i iniciativa personal, perquè contribueix a refermar l'autoconfiança, la iniciativa personal per saber planificar, per prendre decisions, per assumir responsabilitats, i també perquè desenvolupa la perseverança i les ganes de superació.

Competència en el tractament de la informació, competència digital, perquè contribueix a desenvolupar habilitats bàsiques en l'ús de fonts d'informació diverses, així com per saber seleccionar, organitzar i interpretar la informació amb sentit crític. Gràcies a l'aplicació d'aquests recursos, es fomenten els següents objectius en l'ús de les TIC:

- 1- Conèixer i fer ús de les possibilitats de la xarxa, tant pel que fa a la recerca d'informació, com una font de recursos inesgotable de partitures, arxius d'àudio (mp3, midi, etc.) i vídeo (youtube, myspace, etc.)
- 2 – Conèixer i fer ús dels programes de software per treballar la música: editors de partitures, seqüenciadors midi, editors d'àudio i vídeo.
- 3 – Editar imatges fixes relacionades amb el grafisme dels programes de mà, dels cartells i dels projectes escenogràfics.

Des del punt de vista dels objectius més concrets i immediats que la pràctica del teatre musical pot representar, podem esmentar els següents:

1. Superar les dificultats que representa parlar en públic.
2. Llegir de forma expressiva un text teatral.
3. Adquirir un domini raonable del cos, la veu i el vocabulari bàsic teatral.
4. Utilitzar el llenguatge verbal i no verbal per expressar sentiments i emocions.
5. Memoritzar, interpretar i improvisar cançons, diàlegs breus i històries.
6. Simular emocions humanes elementals.
7. Crear, representar i interpretar un personatge d'acord amb situacions o interessos específics.
8. Reconèixer i utilitzar els elements necessaris (vestuari, maquillatge, etc...) per dur a terme una representació teatral.
9. Escenificar textos literaris o de creació pròpia.
10. Ser capaç de crear o seguir coreografies inventant moviments o utilitzant els apresos tot procurant una organització espacial estètica.
11. Valorar i apreciar l'esforç dels companys en les actuacions davant el públic.
12. Adquirir l'hàbit de treballar en equip.
13. Ser responsable amb les tasques encomanades i acceptades.
14. Conèixer els beneficis saludables que aporta l'hàbit de la pràctica continuada d'algunes tècniques actors (exercicis de relaxació, respiració, de veu, de cant, d'expressió corporal, etc.)
15. Valorar el treball d'actor/actriu d'acord amb criteris personals.

Per això, crec que aquests materials han de facilitar la tasca docent d'aquells professors o professores que optin per tirar endavant aquestes propostes de teatre musical com a eina pedagògica per aconseguir arribar als objectius abans esmentats.

El fet de presentar-los d'una forma, eminentment, pràctica és fruit d'una experiència prèvia, que al llarg de deu anys he pogut comprovar de manera satisfactòria amb els alumnes de l'IES Narcís Oller i, amb els mestres i professors que han passat pels meus tallers de teatre musical.

2.- TREBALL DUT A TERME

2.1- DISSENY DEL PLA DE TREBALL

OCTUBRE:

- ♦ Valoració i anàlisi del nostre projecte Transversal de Teatre musical durant el curs 2006-07.
- ♦ Valoració del grau de satisfacció dels alumnes i dels seus pares pel que fa a la seva participació en el projecte.
- ♦ Memòria de totes les activitats (representacions i altres) dutes a terme pel departament de Música i Teatre.

NOVEMBRE:

- ♦ Reunió informativa del projecte de llicència dirigida al claustre de professors.
- ♦ Col·laboració amb els professors de tots els departaments didàctics implicats i els de la USEE i aula d'acollida per a la planificació de les activitats (representacions pròpies, estades d'intercanvi, visites a escoles de teatre, assistència a espectacles professionals, concerts, etc.)

FEBRER:

- ♦ Reunió informativa amb Anna Rodet, assessorament i aclariment de dubtes.
- ♦ Reunió amb el tutor supervisor del projecte on es facilita un esbós del treball de llicència.
- ♦ Reunió setmanal amb el company Jaume Grant per començar a planificar la recollida de documentació i material per desenvolupar la llicència.

MARÇ:

- ♦ Selecció i edició dels cinc vídeos amb les coreografies dels cinc musicals.
- ♦ Recull de tot el material fotogràfic relacionat amb el teatre musical experimentat amb anterioritat.
- ♦ Recopilació de les partitures de les tres primeres obres musicals, revisió i correcció de les mateixes.
- ♦ Inici de recollida d'informació bibliogràfica i elaboració d'una sèrie d'exercicis de tècniques de veu i respiració diverses.
- ♦ Reunió amb el company Jaume Grant on comencem a preparar la pàgina web de les llicències.
- ♦ Contacte amb el tutor supervisor del projecte, presentació dels primers materials elaborats, resolució de qüestions tècniques del projecte.

ABRIL:

- ♦ Continuem les reunions per anar donant forma a la pàgina web.
- ♦ Inici de la producció dels arxius mp3 de cadascuna de les cançons dels tres primers musicals.
- ♦ Revisió i correcció de les partitures del quart musical.
- ♦ Recerca bibliogràfica a partir de la qual començo a elaborar uns materials per fer una sèrie d'exercicis de tècniques de veu i respiració.

MAIG:

- ♦ Reunió amb el company Jaume Grant per fer una recopilació de les lletres de les cançons, i introduir-les en cadascun dels llibrets.
- ♦ Revisió i correcció de les partitures del cinquè musical.
- ♦ Continuació del treball de redacció dels exercicis de tècniques de veu i respiració.
- ♦ Continuació de les tasques de producció musical dels arxius mp3, referents als fons instrumentals.
- ♦ Reunió amb el professor tutor del projecte per supervisar el primer informe de progrés.

JUNY:

- ◆ Reunió de seguiment i presentació del primer informe de progrés.
- ◆ Acabament de la redacció dels documents del treball.
- ◆ Acabament de la redacció de la bibliografia comentada.
- ◆ Reunió amb el company Jaume Grant per fer la supervisió final de la presentació de la pàgina web.
- ◆ Redacció de la fitxa de la llicència d'estudis.

SETEMBRE:

- ◆ Revisió final dels documents i de la pàgina web.
- ◆ Reunió amb el professor tutor per fer la revisió de l'informe final.
- ◆ Reunió de seguiment i presentació de l'informe final de supervisió i de la documentació final de la memòria.

2.2- METODOLOGIA EMPRADA

Per elaborar tots aquests recursos que us presento he utilitzat diferents metodologies depenent de quin material es tractava.

En el cas dels materials de la primera part (partitures de les cançons d'obres de teatre musical), he realitzat arranjaments de diversa dificultat adaptats a les formacions i al nivell de secundària a partir de l'audició i selecció de les músiques originals (*Grease*, *El pacient de la 308*, *Annie* i *Revolta d'amors*). També he compost i produït una partitura de creació pròpia (*Lisístrata*). Com que aquests musicals ja han estat experimentats prèviament i portats a l'escenari, també he fet, a posteriori, una nova revisió i correcció procurant millorar-los. El treball metodològic, en tots els casos ha estat basat en la creació de partitures que els alumnes puguin interpretar fàcilment, tot intentant donar la màxima qualitat harmònica, a l'hora que facilitant la lectura melòdica de cadascuna de les parts, tant instrumentals com vocals. Hi han musicals on he primat el treball polifònic de les veus, deixant en segon terme el fons instrumental, del qual facilito directament arxius mp3 "enllaunats". És el cas de *Lisístrata* (música pop-rock) o *Revolta d'amors* (música simfònica:Sarsuela).

I hi ha altres musicals on he focalitzat l'esforç musical en la interpretació del fons instrumental, amb partitures adaptades a diferents formacions instrumentals, tot deixant les veus del cor, en una lectura a l'uníson doblant un dels instruments aguts. És el cas de *Grease*, *El pacient de la 308* o *Annie*. En qualsevol cas, les dificultats en la interpretació es classifiquen de la següent manera:

Musicals	Cor a l'uníson (menys dificultat)	Cor polifònic (més dificultat)	Amb arranjament orquestral (per dificultats)	Per ésser interpretats sobre la base instrumental donada.
Grease	si		molt fàcil	opcional
El pacient de la 308	si		dificultat mitja	opcional
Lisístrata		si		si
Annie	si		dificultat mitja/ alta	opcional
Revolta d'amors		si		si

En el segon apartat, he concentrat els meus esforços en produir tota la música instrumental que he confeccionat en l'apartat anterior, de manera que ofereixo un fons instrumental per a cadascuna de les cançons de cadascun dels cinc musicals. Aquest és l'apartat que més temps m'ha ocupat, donada la dificultat musical i informàtica que requereix. He treballat amb el seqüenciador Logic, sobre la plataforma Mac OSX Leopard d'Apple. Tota la instrumentació està basada en instruments virtuals de Logic, pel que fa a instruments moderns, o en el cas dels instruments simfònics, he treballat amb el motor de síntesi i samplejat Miroslav philharmonik. El meu objectiu en tots els casos ha estat el de dotar al possible professorat de teatre, d'eines musicals que facilitin la posta en escena del gènere que ens ocupa, el teatre musical. No tots els centres tindran la sort de tenir una orquestra que pugui tocar les partitures. Serà en aquests casos, que el professor de teatres podrà optar per fer cantar els actors a sobre de la base instrumental que els ofereixo. Tanmateix, aquestes bases poden ser de gran ajud per al professorat de música que vulgui introduir-se en cadascun dels temes musicals que es proposen. El músics de l'orquestrata de l'institut poden fer-les servir per tocar-hi a sobre i assajar.

En el tercer apartat el que proposo és un recull d'exercicis de diverses tècniques de respiració, relaxació i de veu; l'he realitzat principalment a base de consultar l'àmplia bibliografia existent (Expressió corporal, expressió oral i tècniques de veu, interpretació i dramatització, etc.). Una bona part dels exercicis els he après a partir de la pròpia experiència com a alumne dels diferents cursos i tallers tant de direcció coral, com de cos i veu als quals he assistit.

Val a dir que la major part d'aquests exercicis els utilitzo en les meves classes de teatre musical des de fa més de deu anys, per aquesta raó alguns els he adaptat d'acord amb l'experiència acumulada a partir del treball amb l'alumnat de secundària.

També m'ha estat de valuosa ajuda per a la realització d'aquest capítol la documentació facilitada per la professora de teatre Rosa Mateu, així com la col·laboració de la professora de dansa Juny Casas en la selecció d'alguns exercicis d'expressió corporal.

Per fer l'edició dels cinc vídeos corresponents a cançons i coreografies dels cinc musicals, he aprofitat l'arxiu fotogràfic particular i he editat els fragments seleccionats amb el programa "Studio 8", i per a la producció final, he utilitzat el programa "imovie" d'Apple.

Finalment per al disseny i la realització de la pàgina web he utilitzat l'editor de pàgines Web "iweb" del programari Mac d'Apple.

2.3 DESCRIPCIÓ DEL RECURSOS UTILITZATS

Per a la realització del meu treball he utilitzat els següents recursos:

- Bibliografia específica
- Pàgines web
- Editor de textos Pages d'Apple
- Editor de textos pdf. Adobe Acrobat Reader
- Editor de fotografia digital Photoshop i iphoto d'Apple
- Editor d'imatges CorelDraw
- Editor de vídeo Studio 8 , i Imovie d'Apple
- Espais web (Youtube, Bubbleshare, Picasaweb, Blogger...)
- Editor de pàgines Web iweb d'Apple

3.- RESULTATS OBTINGUTS

3.1- PRESENTACIÓ DELS MATERIALS ELABORATS.

Com ja he indicat he dividit el meu treball en tres parts ben diferenciades, en la primera part o bloc us presento les partitures de cinc obres de teatre musical amb les lletres de cadascuna de les cançons. Totes les lletres són de nova creació i en llengua catalana, respectant les rimes i el nombre de síl·labes de l'original. Pel que fa a les partitures, en tots els casos són originals i totalment creades per mi. En el cas de *Grease*, *El pacient de la 308* i *Annie*, es tracta d'arranjaments sobre l'harmonia original. En el cas de *Revolta d'amors*, he creat una música coral sobre els temes solístics originals de la Sarsuela. I en el cas de *Lisístrata*, és una música totalment nova i original, tant pel que fa als temes com en l'arranjament instrumental.

Primer bloc (Partitures i lletres de les cançons)

Grease

Les partitures que us proposo són arranjaments propis sobre la música de la pel·lícula *Grease* original de Jim Jacobs, Warren Casey, Allan Carr i Bronte Woodard, amb música de John Farrar, Louis St. Louis, i Barry Gibb. Els arranjaments que proposo per a aquest musical estan pensats per a que puguin ésser interpretats per quasi qualsevol formació instrumental. Les partitures estan escrites a quatre parts: el tema, destinat al Cor, més tres parts que es dibuixen de forma totalment homofònica, i que es destinen a les flautes, violins i violoncel·ls. El nivell que es requereix als músics és molt elemental, amb melodies que es mouen molt lentament, amb notes llargues i quasi per graus conjunts. Aquesta és la partitura més fàcil de totes les que presento a la web. Totes les partitures del musical compten amb una part vocal anomenada Tema, la qual va destinada al Cor. Les lletres de cadascuna de les

cançons les trobareu a l'arxiu pdf del llibret teatral³. El cor cantarà a l'unison seguint la melodia anomenada tema o "voice".

El pacient de la 308

En aquest cas el text és original. Aquesta obra vol ser un tribut al gènere del musical americà; per aquesta raó s'hi inclou una selecció de cançons de grans musicals com per exemple: *Cats*, *West side story*, *El mag d'Oz*, *Annie*, *Hair*, *Rent* i *Cabaret*. Les partitures s'han escrit a cinc parts: El tema, anomenat aquí "voice", i que està destinat al cor, més quatre parts instrumentals destinades a les flautes, els clarinets, els violins i els violoncel·ls. No cal dir que es poden interpretar amb qualsevol formació instrumental, només caldrà tenir en compte les tessitures de cada instrument i repartir les parts entre ells. El nivell que se suposa per a aquesta partitura és una mica més alt que el que calia per a *Grease*, però segueix essent un nivell mig/baix. Si el cor és una formació més o menys consolidada, podem desdoblar-lo de la següent manera: El tema serà cantat per les contralts, i doblat a la octava greu pels baixos, mentre podem destinar alguns passatges a les sopranos, per exemple les tornades, on podrien doblar les contralts a una tercera superior. De totes maneres, la partitura que proposo pel cor, és monòdica i està pensada per un cor inexpert que es limiti a cantar a l'uníson.

Lisistrata

Aquesta versió musical de la comèdia clàssica d'Aristòfanes va néixer gràcies a l'estreta col·laboració amb el professor Jaume Grant i la professora de llengua catalana Ester Comas. La música és original i la vaig compondre especialment, convertint així una obra clàssica grega en un musical. L'estil és pop-rock, amb moltes influències de la música dels 80'. En aquest cas, he primat el treball del Cor, deixant la

³ <http://www.xtec.cat/~adexeus>

part instrumental grabada en format mp3. Així, el professor de teatre no necessitarà cap formació instrumental que interpreti el fons harmònic. Les partitures que proposo són a tres parts: Les sopranos i les contralts, sovint a distàncies de tercera o sisena, i els baixos, que doblen el tema a la octava, canviant en alguns casos algunes notes per reforçar les funcions tonals.

Annie

Aquest musical és una adaptació del guió de la pel·lícula *Annie* original de Carol Sobieski. La versió que hem adaptat és la del film produït per Disney l'any 1999 sota la direcció de Rob Marshall, i amb música original de Charles Strousse. També, com en el cas de *Grease*, és bastant fidel a

l'original cinematogràfic, amb alguns petits retocs per traslladar-la millor a un escenari teatral. Les partitures que proposo són arranjaments a sis parts, on el tema és interpretat per les flautes, amb un contracant dels clarinets. Les altres quatre parts estan pensades per a violins primers, violins segons, violes i violoncel·ls. Aquesta també és una partitura molt fàcil, tot i que podriem situar-la una mica més amunt del nivell requerit per la partitura d'El pacient de la 308. El cor també hauria de cantar a l'uníson la part de les flautes. Les lletres de cadascuna de les cançons les trobareu a l'arxiu pdf del llibret teatral⁴. El cor pot desdoblar-se, a l'igual que les flautes, en algunes de les cançons, és el cas del segon tema anomenat "Això és infernal".

⁴ <http://www.xtec.cat/~adexeus>

Revolta d'amors

És una traducció i adaptació del llibret original de la sarsuela *Luisa Fernanda* obra de Federico Romero i Guillermo Fernández Shaw amb música del mestre Federico Moreno Torroba. En aquest cas s'ha procurat respectar bastant fidelment el text original exceptuant la part final del segon acte. En tractar-se d'una obra teatral, les adaptacions del guió han estat mínimes i es respecta l'estructura original de l'obra. Pel que fa la música, he escollit els temes més melòdics i fàcils. La dificultat més gran ha estat la de convertir peces líriques i operístiques en cançons. En alguns casos he hagut de retallar les frases dels temes, que per la seva essència operística resultaven massa llargues, en d'altres he hagut de modificar el tempo, i en d'altres he creat polifonies pel cor, convertint peces líriques per a solistes, en peces corals. Aquest projecte ha estat, sens dubte, el que més esforços m'ha representat, donada la dificultat musical i dels textos. Les lletres son noves, tot i que respecten les rimes i el tema original. Com en el cas de *Lisístrata*, he primat el treball coral, deixant la part instrumental a l'ordinador, amb el qual he produït un fons instrumental totalment nou, inspirat en cadascun dels temes de la sarsuela, i intentant conservar l'essència i l'estil de la sarsuela original. Els instruments que sentim en els arxius mp3 són totalment virtuals, i han estat possibles gràcies al Software de Ik multimèdia Miroslav Philharmonik.

En el treball de llicència d'estudis de Josep Sala Colom s'inclouen els llibrets de quatre obres musicals; curiosament cap dels títols proposats en el meu treball coincideix amb els del treball de Josep Sala, d'aquesta manera sumant ambdues propostes hi ha nou obres musicals de diferents estils per triar i remenar; un material més que notable preparat per ser utilitzat pel professorat interessat a muntar un espectacle de teatre musical amb els seus alumnes.

Segon bloc (Arxius mp3)

En aquest apartat s'inclouen un total de 40 cançons totalment noves pel que fa als arranjaments i la instrumentació, si bé la majoria són adaptacions dels temes originals. Totes han estat produïdes informàticament amb el seqüenciador Logic d'Apple. Tots els instruments que podem sentir són virtuals i han estat generats per software sobre la plataforma Mac OSX d'Apple. Cadascun dels instruments que conformen l'harmonia han estat tocats per mi i grabats un a sobre de l'altre. La web que he dissenyat permet tant escoltar-los en temps real (streaming⁵), com descarregar els arxius en format mp3, per reproduir-los després amb el reproductor de l'ordinador o amb un de portàtil. L'objectiu d'aquest apartat és el de donar recursos al professorat tant de teatre com de música, que no compti amb una formació instrumental, i vulgui fer cantar els seus alumnes a sobre dels fons instrumentals que facilito. Altrament també poden ser de gran ajud per als músics de l'orquestra de l'institut, ja que els pot servir de guia, i inclús d'eina d'assaig.

Tercer bloc (Exercicis i tècniques de veu)

En aquest apartat s'inclouen 24 exercicis de diferents tècniques teatrals (tècniques de veu, respiració, relaxació, dicció etc...) que s'han demostrat apropiades al nivell de l'alumnat de secundària i que he anat recopilant al llarg dels anys d'experiència impartint classes i tallers de teatre tant amb professors com amb adolescents. En molts casos es tracta de dinàmiques de grup, per reforçar la seguretat i l'autoestima, en d'altres són jocs on hi té un paper important la veu, i d'altres són exercicis de relaxació i respiració per aprendre controlar el diafragma.

⁵ <http://es.wikipedia.org/wiki/Bufferéo>

3.2.- GUIA DIDÀCTICA PER AL PROFESSORAT: desenvolupament de les activitats, materials i recursos.

A continuació aprofitaré aquest espai per facilitar algunes consideracions en forma de guia didàctica. Bàsicament em centraré en la manera com hem de fer servir els recursos que proporciono.

Una de les pretensions a l'hora de produir una obra de Teatre musical a l'institut és que l'alumne/a sigui capaç de descobrir la importància de la necessitat d'assolir una tècnica musical, per tal de poder accedir al plaer artístic. Això ho aconseguirem gràcies al repertori que proposem: peces de musicals. L'alumne/a treballarà un repertori amb un nivell de qualitat musical al qual no hi està acostumat, - recordem que el repertori clàssic a les escoles de primària ha estat sempre el dels cantorals populars, amb temàtiques i armonies senzilles i lluny de les inquietuts de l'alumne-, es tracta doncs de reunir en un sol repertori aquests dos elements i fer-los interessants i enriquidors per a l'alumnat.

Els musicals, en especial els americans, combinen la riquesa harmònica i melòdica amb un elevat grau d'expressió dramàtica, i és aquesta característica, la que ens ha fet apostar per aquest repertori.

Cada tema musical deriva en si mateix en una unitat didàctica, el desenvolupament de la qual tindrà per a cada cançó, una estructura de treball similar. Es tracta doncs, d'oferir a l'alumne/a un model de procediment que li serveixi de guia alhora d'enfrontar-se de nou a un tema musical: les escales prèvies de calentament de la veu, la interpretació fraccionada del tema, l'anàlisi de les possibles polifonies entre els diferents registres de veu, el treball en petits grups i amb tot el grup classe, les possibilitats coreogràfiques que facilitin una bona interpretació, tant pel que fa a l'aspecte tècnic i vocal, com pel propi espectacle, etc.

La seqüència didàctica que es proposa, és doncs un treball transversal on es combinen destreses i capacitats tant pròpiament musicals com d'altres disciplines. Així, a continuació redacto els objectius i continguts que el professor hauria de tenir en compte a l'hora d'aplicar els recursos presentats.

OBJECTIUS

En acabar el curs l'alumne/a ha de ser capaç de:

1. Identificar els estils i les obres més significatives de la història de la música americana, entenent-les com el pas previ que explica tota la música "lleugera" que avui inunda el nostre panorama musical.
2. Cantar correctament composicions a una sola veu i polifòniques, tenint en compte els aspectes inherents a la cançó i les normes que regeixen la interpretació, ja sigui individual o conjunta.
3. Expressar de forma original les seves idees i sentiments mitjançant l'us de la veu, en situacions d'interpretació i improvisació, tenint per objectiu principal el d'enriquir les seves possibilitats de comunicació, tot respectant altres formes diferents d'expressió.
4. Participar en activitats musicals dins i fora de l'escola, amb actitud oberta, interessada, i respectuosa, prenent consciència, com a membre d'un grup, de l'enriquiment que es produeix amb les aportacions dels altres.
5. Valorar la importància del silenci com a condició prèvia per a l'existència de la música i com a element d'harmonia en la relació amb un mateix i amb els altres.
6. Utilitzar i gaudir del moviment i la dansa com a mitjà de representació d'imatges, sensacions i idees, i apreciar-les com una forma d'expressió i comunicació individual i col·lectiva.

7. Elaborar judicis i criteris personals, a partir d'un anàlisi crític dels diferents usos socials de la música, i aplicar-los amb autonomia i iniciativa a situacions quotidianes.
8. Reconèixer alguns dels nivells sonors simultanis, que són presents en la interpretació d'una estructura polifònica.
9. Intervenir en les activitats de cant col·lectiu adaptant la seva expressió i entonació al nivell sonor del conjunt.
10. Aprendre les cançons del repertori treballat a partir de la lectura de partitures i de la repetició auditiva de models, sota la guia del professor, o en petits grups, amb l'ajut de companys i companyes de classe.
11. Respectar el marc d'actuació d'esquemes rítmics i melòdics en situacions d'improvisació (entre 8 i 16 pulsacions de durada, i en l'àmbit de l'escala natural).
12. Coordinar el moviment en grup, atenent a la relació espai-temps, i en resposta a estímuls rítmics binaris i ternaris.
13. Llegir música en el context de les activitats musicals de l'aula, i com a suport a les tasques d'interpretació i audició.
14. Fer ús de la terminologia musical adequada, per tal de comunicar als altres judicis personals referents a la música.

CONTINGUTS

1. Continguts d'escolta i comprensió:

- Identificació i coneixement dels instruments que integren el grup i de la seva tècnica bàsica de funcionament.
- Comprensió dels signes bàsics de direcció.
- Hàbit d'autoescolta i escolta del conjunt, simultàniament, en la interpretació col·lectiva.
- Aplicació de la lectura musical a la interpretació en grup.
- Identificació dels elements significatius de la peça: melodia, harmonia, ritme i textura.
- Interès per conèixer el context de les obres del repertori treballat.

2. Aplicació dels mecanismes que permeten una tècnica vocal correcta.

- Pràctica per a la relaxació, respiració, articulació, ressonància i entonació.
- Treball de la tècnica vocal: escales, arpegis, intervals concrets, i modulacions tonals.
- Identificació de les possibilitats, limitacions i timbre de la pròpia veu.

3. Interpretació del repertori.

- Interpretació d'un repertori variat, a diferents veus, amb acompanyament instrumental i "a capella".
- Interpretació ràpida i àgil dels gestos de direcció.
- Improvisacions vocals: individuals i en grup, lliures i dirigides.
- Jocs i improvisacions amb fonemes.
- Improvisacions melòdiques sobre esquemes harmònics proposats pel professor.
- Interpretació de cançons en petit grup i amb tot el grup-classe: monodies i polifonies (imitatives i harmòniques).
- Escolta i visió comentades d'enregistraments de musicals.
- Realització d'enregistraments i comentari de les activitats vocals dutes a terme a l'aula.

- Memorització i interpretació pública d'una part del repertori.
- Afinació col·lectiva.
- Exploració tímbrica dels diferents instruments.
- Interpretació dels diferents matisos d'expressió en les obres treballades.
- Memorització d'una part important del repertori treballat al crèdit.
- Coneixement i pràctica de pautes i hàbits d'assaig i d'interpretació en grup.
- Acceptació de les indicacions del director/ra i valoració de la seva tasca.
- Valoració del treball individual com a indispensable per avançar en el treball col·lectiu.

DIMENSIÓ SOCIAL I CULTURAL

- Valoració de l'expressió vocal com un mitjà de comunicació i expressió d'idees i sentiments.
- Tolerància i respecte per les formes d'expressió i les capacitats vocals dels companys.
- Reconeixement de la importància de la tècnica vocal: el control de la columna d'aire i la seva utilització per a la projecció del sò, tant pel que fa al cant com a la pròpia parla.
- Sensibilitat i capacitat crítica envers les interpretacions vocals individuals i de tot el grup.
- Disposició favorable per a gaudir del cant i de l'audició de formes vocals.
- Utilització correcta del vocabulari musical específic per a descriure i explicar els components essencials del llenguatge musical.
- Acceptació de les possibilitats de cada membre del grup com a mesura integradora.
- Valoració de la interpretació i la recepció de música en directe.

CRITERIS D'AVALUACIÓ

- Participar en la interpretació en grup de les peces treballades al crèdit de forma activa i cooperativa.
- Comprendre i mostrar atenció envers les indicacions del director/a.

- Adquirir responsabilitat individual envers la pròpia veu per tal d'aconseguir un bon resultat conjunt.
- Distingir i identificar la melodia, harmonia, ritme, timbre i textura.
- Utilitzar l'escolta atenta per tal de memoritzar algunes de les peces treballades.
- Tenir interès per participar en les activitats musicals del centre.
- Mostrar respecte envers les interpretacions dels companys.

Activitats d'ensenyament-aprenentatge

La seqüència didàctica que us proposo consta d'unes activitats teòriques i unes altres de pràctiques. Les teòriques serveixen d'introducció i lligam entre les activitats pràctiques.

ACTIVITATS TEÒRIQUES

L'alumnat dedicarà aquesta part de la classe a prendre apunts, amb el fi de justificar tota l'estètica de la nova peça a interpretar. L'Estil, època, anàlisi harmònic i melòdic, identificació dels passatges amb més dificultat, etc.

ACTIVITATS PRÀCTIQUES

Durant tot el curs es desenvoluparan activitats pràctiques que inclouen exercicis de relaxació, respiració, tècnica vocal i aprenentatge dels cants. En el moment de dur a terme les activitats pràctiques, cal seguir sempre la mateixa línia, per tal de crear en l'alumnat un hàbit d'assaig.

1. Relaxació i respiració:

Tots els alumnes drets i distribuïts per tota la classe segueixen els exercicis indicats pel professor. Primer cal fer els exercicis de relaxament i després els de respiració, sempre mantenint el silenci.

Moltes vegades s'entén el teatre musical a nivell escolar com la selecció d'un text i d'una música, la seva memorització, la planificació d'uns assaigs i la seva posterior posada en escena. El resultat final pot ser una mica decebedor, o si més no pobre, si no s'ha fet un treball previ per tal d'exercitar diferents aspectes del fet teatral, com per exemple: el treball col·lectiu i els exercicis per millorar la dicció, la vocalització, el control corporal, el moviment, sense oblidar aquells que són útils per vèncer la timidesa i la vergonya. Per aquest motiu per ajudar a millorar les aptituds dels alumnes respecte al teatre i la música, s'ha de donar als nois i noies una sèrie de pràctiques i tècniques que augmentin les seves possibilitats tan expressives com creatives. És amb aquesta intenció que en el tercer bloc es recullen una col·lecció d'exercicis pràctics de diferents tècniques teatrals (veu i cos).

Les sessions de treball es poden plantejar de moltes maneres, però una forma coherent de realitzar-les és començant pels exercicis més simples i anar progressant a propostes més complexes i creatives. És molt aconsellable introduir sovint exercicis de relaxació a l'inici de la classe. De vegades, si el ritme de la classe no és prou actiu caldria realitzar exercicis d'escalfament per activar totes les parts del cos.

Una pràctica comuna en les sessions de treball és realitzar de manera habitual posades en comú (fòrums) un cop acabat l'exercici. El fet de verbalitzar les sensacions, les emocions, els propis gustos,... es converteix en un poderós aliat per reforçar els vincles i l'esperit de treball en comú tan important en el teatre.

El vestuari ha de ser còmode, pot servir el mateix que s'utilitza per a les classes d'educació física. Una vegada el curs està avançat, es pot anar introduint, si s'escau, un tipus de vestuari més específic (malles, mallots...) encara que no és imprescindible.

Sempre que sigui possible, si les condicions de temperatura i superfície del terra ho permeten, s'hauria de fer la classe descalços; en cas contrari s'haurien d'utilitzar unes sabatilles lleugeres (les bambes no són aconsellables) o mitjons dobles amb sola.

El professor o professora, en conseqüència, haurà de vestir amb consonància amb l'alumnat.

Finalment l'espai on s'han de desenvolupar les sessions hauria de ser ampli, tipus gimnàs, o una sala gran sense mobiliari perquè es tracta de tenir la màxima llibertat de moviments. Si és possible enfosquir una mica aquest espai molt millor.

Encara que molts exercicis resulten divertits, hem de procurar que les sessions no es converteixin en una mena de ludoteques, perquè aquest no és l'objectiu proposat, per això cal ser molt rigorosos en la correcta execució dels exercicis, i si convé fer-los repetir. En aquest punt ens ajudarà força avaluar cada activitat. En efecte, una bona avaluació aconseguirà que els alumnes es prenguin més seriosament les sessions de treball.

2. Tècnica vocal:

Abans de començar a cantar, cal fer uns quants exercicis d'escalfament, gimnàstica i col·locació de la veu. Si el professorat vetlla perquè els resultats d'aquests exercicis vocals siguin acceptables, l'alumnat arriba a notar clarament que li són de gran ajuda per poder cantar després. Aquests exercicis han d'anar cap a les notes agudes i cap a les notes greus, treballant els dos límits de la veu però sense cridar. Si el cant que s'ha de treballar en una sessió presenta algun passatge amb dificultats vocals específiques (salts, notes agudes...), caldrà fer algun exercici especial que treballi aquest aspecte. Els exercicis de tècnica vocal poden durar entre 5 i 10 minuts.

3. Col·locació per veus:

Els alumnes haurien de col·locar-se en la disposició típica de cor, d'esquerra a dreta: sopranos, contralts, tenors i baixos. Si encara no està clara la divisió per veus, separarem els nois de les noies, a dreta i esquerra.

Convé que els alumnes siguin sempre en el mateix lloc de manera que el professorat pugui observar les capacitats tímbriques de cada veu i situar més endarrere o més endavant a cada alumne o alumna segons les necessitats del conjunt.

4. Repartiment de partitures:

Tot i que molts dels nostres alumnes no saben llegir música, cal que s'acostumin a cantar al menys mentre aprenen la cançó, amb la partitura musical. D'aquesta manera es pot aprofitar per treballar llenguatge musical i poden entendre millor el funcionament de la seva veu en relació al conjunt. Un cop apresada l'obra, el professor decidirà si és millor interpretar-la de memòria i sense papers.

5. Presentació del cant:

Abans d'aprendre un nou cant, caldrà fer-ne una presentació, que ha d'incloure: l'audició de l'obra, sigui escoltant un enregistrament, o bé escoltant al propi professor que interpretarà la melodia principal acompanyant-se d'un piano o una guitarra; i de l'explicació del text, tot situant l'obra en el seu context històric i estètic.

6. Aprenentatge del cant:

Un cop conegut el cant en el seu aspecte teòric, cal anar a la pràctica. L'aprenentatge del cant es pot fer de dues maneres, segons la dificultat del cant i el nivell musical del grup d'alumnes que cursen la matèria:

a) si el grup d'alumnes no és gaire expert en lectura musical, el professorat anirà cantant fragments curts, repetint-los dos i tres vegades, i tot seguit els alumnes ho repetiran. Caldrà tenir molt present els lligams entre frases, abans de donar per sabuda una melodia. Aquest treball s'haurà d'anar fent veu per veu en el cas de les peces polifòniques.

b) Si el grup sap llegir les partitures musicals, es cantaran amb el nom de les notes les parts corresponents a cada veu, per separat. Un cop comprovades l'afinació, l'exactitud del ritme i les respiracions de cada veu, s'aniran ajuntant progressivament.

És aconsellable no dedicar moltes sessions a un sol cant, sinó anar treballant-ne dos o millorar un cant ja sabut i presentar-ne un de nou.

L'assaig ha de ser àgil pera l'alumnat. També és molt interessant fer escoltar, i si és possible seguir amb partitura, alguns dels exemples explicats a classe i que, per falta de temps, no es podran aprendre(algun cant individual, col.lectiu...)

Activitats d'avaluació

Fent cantar col.lectivament a tota la classe, es pot avaluar la unificació tímbrica aconseguida.

Fent cantar individualment als alumnes una petita cançó, es pot avaluar la seva capacitat d'afinació, d'aplicació del text i de control en l'emissió de la veu.

Fent dirigir melodies senzilles als alumnes, es pot avaluar els seu nivell d'aprenentatge dels gests bàsics de la direcció.

Mitjançant l'observació i el seguiment de cada alumne i alumna, es pot avaluar la seva participació a la classe, ja sigui sol o dins del conjunt coral.

No cal dir que l'avaluació partirà de les capacitats individuals de cadascun dels alumnes, prenent com a punt de partida el seu nivell inicial, en el moment de començar el crèdit. Tot i que el seguiment serà continu, l'avaluació final serà el resultat de les tres activitats d'avaluació: inicial, continua i sumativa.

Avaluació de procediments

- 1. Grau de domini de les destreses que s'han après.*
- 2. Utilització personalitzada i original de les tècniques teatrals.*
- 3. Nivell de comunicació aconseguit utilitzant les diferents tècniques adquirides.*

Avaluació de les actituds

- 1. Interès de l'alumne/a en l'activitat.*
- 2. Grau d'implicació de l'alumne/a.*
- 3. Capacitat de l'alumne/a per valorar es aspectes comunicatius, tant els propis com els aliens.*

4.- CONCLUSIONS: aplicacions i valoracions del treball realitzat

En definitiva els recursos didàctics que recullo en el meu treball de llicència, complementats amb els del meu company Jaume Grant, pretenen ser sobretot una eina útil per a tots aquells professors i professores (especialistes o no) que vulguin aprofitar-los per treballar el teatre musical amb els seus alumnes. Per això mateix en el seu disseny s'ha prioritzat el seu caràcter pràctic, és a dir, llestos per a fer-los servir, sense massa consideracions teòriques, tan sols s'incorporen alguns suggeriments metodològics. En la seva concepció els materials que trobareu en els tres blocs els fa especialment indicats per a l'alumnat de secundària, tanmateix amb petits canvis poden adaptar-se perfectament als nivells superiors de primària.

El títol del treball pot induir a pensar que l'objectiu d'aquests recursos sigui únicament el muntatge d'una obra de teatre musical, però com ja he explicat amb detall en el capítol dedicat als objectius d'aquesta llicència hi ha altres aspectes tant o més importants, en la mesura que també volen ser uns materials idonis per a:

- Desenvolupar algunes de les competències bàsiques.
- Fomentar l'educació emocional.
- Afavorir processos d'inclusió d'alumnes amb necessitats educatives especials.
- Treballar la transversalitat des de diferents àrees (llengües, música, plàstica, tecnologia, educació física...)

Tot això i més ho podreu comprovar si us animeu a experimentar les enormes possibilitats pedagògiques del teatre, i del gènere musical en particular. Aquest és el meu desig, el nostre desig, i per aquesta raó ens hem esforçat en l'elaboració d'aquests treballs de llicència d'estudis. Que us siguin tan profitosos com ho han estat per a nosaltres.

5.- BIBLIOGRAFIA COMENTADA

Bibliografia musical i recursos

ASSELINÉAU, M; BÉREL, E. **Audición y descubrimiento de la voz.** Ed. J.M. Fuzeau. Col. La música en práctica. Courlay (França), 1991.

Dossier que inclou guia pedagògica, quadern de l'alumnat i cassetts o compactes. Explicació molt pedagògica de l'instrument vocal i visió històrica àmplia i amb exemples sonors del tractament de la veu al llarg de la història i en els diferents països.

BERENDT, E. **Jazz. Su origen y desarrollo.** Ed. Fondo de cultura económica. Madrid, 1990.

CANUYT, Georges. **La voz. Técnica vocal.** Libreria Hachette. Buenos Aires. 1958.

És un llibre per als professionals de la veu: professorat de cant, de dicció, de declamació, cantants, actors, professorat universitari i de secundària, mestres, polítics, advocats, és a dir, per a tots aquells que vulguin aprendre a parlar, recitar i cantar bé.

COBO, Adrian. **Iniciación coral.** Real Musical. Madrid, 1989.

En aquest llibre-manual s'hi poden trobar exercicis de relaxació i de vocalització força interessants per fer amb els alumnes. Hi ha un apartat de vocalització a veus que és molt interessant per treballar l'afinació.

COHN, H. **Una història de la música pop.** Ed. Nostrodomo. Madrid, 1988.

DÍAZ VIANA, L. **Música y culturas.** Ed. Endema. Madrid, 1986.

GROUT, D. **Historia de la música occidental**. Vol. II, Ed. Alianza Música. Madrid, 1993 (2ªedición).

JARABA, Miguel Angel. **Teoria y práctica del Canto Coral**. Ed. Istmo. Col. Fundamentos nº 102. Madrid, 1989.

El segon capítol d'aquest llibre està dedicat a explicar el funcionament de l'instrument vocal d'una manera bastant planera i explica què s'entén per col·locar la veu, arrodonir les vocals, articular, frasejar... També explica la classificació típica de les veus per tessitures. En els últims capítols explica com cal disposar un cor a l'hora d'una actuació.

LEROI, J. **Blues people. Música negra en la América blanca**. Ed. Palabra en el tiempo. Madrid 1988.

MARTINEZ LLUNA, Carmen. **Tratado de técnica vocal**. Ed. Piles. Valencia, 1985.

Aquest llibre, breu i de fàcil lectura, inclou una sèrie de conceptes relacionats amb l'anatomia de l'aparell fonador, fisiologia de la veu, respiració, classificació de les veus, etc.

ORTIZ, O. **Història del jazz**. Ed. Ricordi. Madrid, 1991

Bibliografia teatral i recursos

ARISTOFANES (1981) *Las avispas, la paz, las aves, Lisistrata* Madrid Ed. Nacional

Una traducció i adaptació d'aquestes quatre obres clàssiques a càrrec de Francisco Rodríguez.

BECH, S. BORRELL, J. (1988) *Com es comenta un text literari* Barcelona Editorial Barcanova

Llibre molt adequat per als cursos de batxillerat. Presenta una guia progressiva de comentari textual: interpretatiu, comprensiu i integrador, amb un grau d'aprofundiment creixent.

BERCEBAL, F. (1999) *El taller de drama* Ciudad Real Ñaque editorial

Llibre molt interessant, perquè a més de proposar una sèrie d'exercicis pràctics d'expressió corporal, de tècniques de veu i d'improvisació, acompanyats d'un DVD de suport, fa un breu repàs a la història del teatre i als seus fets més significatius.

BOAL, A. (2004) *Juegos para actores y no actores* Ed. Alba

Llibre que presenta alguns apunts autobiogràfics de l'autor i la seva obra, especialment les bases teòriques del teatre de l'òprimit. A més, recull una bona col·lecció d'exercicis de diferents tècniques teatrals, de valuosa aplicació en diferents àmbits: educació, psicologia, psicoteràpia, escoles d'art, treball social...

BOLUDA CARRILLO (2003) *Creatividad teatral* Pearson educación

Es tracta d'una reedició d'un clàssic de la pedagogia teatral. El exercicis estan basats en les tècniques d'improvisació i creació interpretativa i es plantegen en sessions que van progressant segons el grau de dificultat. També incorpora la temporalització i una sèrie de consells pràctics.

BRECHT, B. (1976) *Santa Joana dels escorxadors* Barcelona Edicions 62

Traducció a càrrec de Joan Abellan. A la introducció hi ha un bon comentari sobre l'obra.

CASES, R. , CANALDA, A. (2000) *Créditos variables de educación física. Conciencia corporal, masaje i relajación en la escuela* Ed Paidó-tribo

Llibre adaptat a nivell d'ESO, amb principis d'expressió corporal en totes les seves vessants, encara que també presenta exercicis de desinhibició, autoconfiança, improvisació. A la segona part dedica especial atenció a la relaxació i n'exposa algunes tècniques bàsiques.

CASTILLO, CARLES (2004) *Mimo el arte del gesto* Ciudad Real Ed. Ñaque

Aquest llibre, eminentment pràctic, està estructurat en 25 sessions que van progressant en les variades tècniques i exercicis del mim. És un llibre atractiu, bàsic i accessible per al aficionat i per al professorat.

CONEJERO, M.A. (1999) *El actor y la palabra* València Fundació Shakespeare

Fonaments teòrics i reflexions personals adreçat al treball d'actors i actrius pel que fa a l'expressió verbal del personatge.

DIEZ BORQUE, J.M. (1988) *Comentario de textos literarios : método y práctica* Madrid Editorial Playor

Llibre molt complet de com fer comentaris de textos, entre ells els teatrals. El nivell del llibre és alt, més indicat per estudis universitaris.

GARCIA, IGNASI (1995) *Expresión oral* Madrid Ed. Alhambra

Aquest llibre presenta de forma pràctica exercicis perquè l'alumne/a adquireixi a través de lectures i contes dramatitzats una correcta expressió oral.

GARCIA LÓPEZ, J. (1970) *Historia de la literatura* Barcelona Editorial Teide

Llibre de text que presenta una breu antologia de la literatura universal, amb bons resums dels principals moviments literaris i autors principals.

GRADY, S. (2000) *Drama and diversity* Portsmouth Heinemann Ed.

Introdueix el lector a la teoria i la pràctica del drama a les aules des d'una perspectiva pluralista, tant des del punt de vista etnogràfic com multicultural. Justifica les aportacions de les tècniques de dramatització a

l'hora d'ajudar els estudiants a reconèixer la seva identitat a partir del principi de la diferència.

En cada capítol l'autora ens presenta una història que de manera gràfica posa al descobert les pors i aprensions envers la diferència i subministra recursos metodològics per preparar les classes per tal que esdevinguin eines d'apropament i comprensió entre alumnes i professors.

GUIMERÀ, A. (2002) *Teatre* Barcelona Edicions 62

Recull tres obres mestres de l'autor. També hi ha una breu biografia de Guimerà

JOHNSTONE, KEITH (2002) *Impro, improvisación y teatro* Santiago de Chile Ed. Cuatro vientos.

És un llibre bastant teòric, amb moltes reflexions d'un dels creadors més importants del teatre d'improvisació modern. També s'hi poden trobar algunes tècniques i eines pràctiques per treballar a l'aula.

KITSON, N. SPIBY, I (1997) *Drama 7-11, developing primary teaching skills* Routledge

Els autors ofereixen una guia pràctica d'aplicació de les tècniques de dramatització a l'ensenyament dels alumnes de primària. Faciliten un marc clar i coherent per la seva aplicació a l'aula amb bones lliçons tant teòriques com pràctiques; de manera que pugui ser implementat sense tenir gaire experiència en la matèria.

LAFERRIERE, G. (1997) *La dramatización como herramienta didáctica y pedagógica* Ciudad Real Ñaque editorial

Un llibre amb moltes propostes pràctiques fruit de l'experiència d'aquest gran pedagog. La pedagogia de l'expressió, l'expressió teatral del docent, la improvisació pedagògica i teatral...configuren el contingut principal d'aquesta obra. Un llibre molt pràctic per la gran quantitat d'exercicis que trobareu en les seves pàgines.

MOLIERE (1975) *El metge a garrotades* Barcelona Edicions 62

Adaptació de l'obra a càrrec de Francesc Nel·lo. El resultat és un text molt més senzill i adequat al nivell de secundària.

MONTESINOS AYALA, DIEGO (1999) *Expresión corporal* Ed. Inde

Llibre adreçat a l'alumnat de batxillerat, però perfectament vàlid també pels nivells d'ESO. Presenta una bona col·lecció d'exercicis que van progressant en dificultat. Excel·lent la guia didàctica que acompanya cada sessió de treball.

RECASENS, M (2003) *Como estimular la expresión oral* Ed. Inde

En aquesta obra podreu trobar diversos mètodes per estimular la comunicació oral a l'aula. Hi ha exercicis per millorar l'atenció auditiva, la formulació de respostes, l'estimulació del pensament propi i la creativitat.

RIQUER, M. VALVERDE, J.M. (2007) *Historia de la literatura universal* Madrid editorial Gredos

Obra molt extensa amb una bona i rigorosa informació sobre tota la literatura, des dels primers autors coneguts fins als nostres dies. Els autors ofereixen un estudi panoràmic del patrimoni cultural d'occident a partir del coneixement directe de les obres, que han estat analitzades amb molt rigor científic.

SHAKESPEARE, W. (2006) *Romeo i Julieta* Barcelona Ed. Vicens Vives

Traducció i adaptació a càrrec de Salvador Oliva. Hi ha una bona introducció amb la biografia i obra de Shakespeare, i a més amb un estudi de l'obra en qüestió.

SOFOCLES (1993) *Antígona* Barcelona Ed. La Magrana

Es tracta d'una traducció i adaptació de la tragèdia clàssica a càrrec de Joan Castellanos. A la introducció hi ha una breu ressenya biogràfica de Sòfocles, i una sèrie de comentaris sobre la tragèdia grega.

STOKOE, PATRICIA (1994) *La expresión corporal* Barcelona Ed. Paidós

Una de les obres fonamentals de l'aplicació de l'expressió corporal a la pedagogia dels infants. Teoria i pràctica d'aquesta disciplina. També inclou una guia del professor.

TXEKHOV, A. (1982) *Teatre de Txekhov* Barcelona Ayma S.A. Editora

Recopilació de vuit obres d'Anton Txekhov traduïdes i adaptades per Joan Oliver.

VIO, KOLDOBIKA (1996) *Match de improvisación* Ciudad Real Ed. Ñaque

Aquesta obra basada amb les pràctiques d'improvisació de Laferriere, presenta una gran diversitat de propostes pràctiques molt ben seleccionades i estructurades per treballar els jocs d'improvisació a les aules o tallers de teatre.

<http://phobos.xtec.es/sgfprp/resum.php?codi=1002>

SALA COLOM, J. *Teatre musical: un projecte interdisciplinari i transversal*

<http://phobos.xtec.es/sgfprp/resum.php?codi=1572>

RENOBELL, G. *La dansa moviment i l'expressió corporal com a mitjans per desenvolupar les capacitats de l'alumnat de 1r i 2n cicle de primària.*

<http://librosgratisweb.com/pdf/euripides/las-trojanas.pdf>

EURIPIDES Adaptació de la tragèdia